

SACRUM W MUZEUM – PO SPOTKANIU W PIENIĘŻNIE...

Anna Nadolska-Styczyńska

Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej
Wydział Nauk Historycznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wprowadzenie: „Sacrum w Muzeum”. Dyskusja o naruszaniu sfery świętości

W czerwcu 2014 roku w Seminarium Duchownym Księży Werbistów w Pieniężnie spotkali się badacze rozmaitych specjalności, reprezentujący dyscypliny z obszarów humanistyki i nauk przyrodniczych, aby przedyskutować problem od lat nurtujący muzealników, a bezpośrednio dotykający codziennej pracy muzeów. Jest nim przejmowanie przez placówki tak muzealne, jak i ściśle naukowe obiektów, które pełniły w kulturze funkcje związane z szeroko pojętą sferą *sacrum*. Organizatorami spotkania byli: Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Muzeum Misyjno-Etnograficzne Księży Werbistów w Pieniężnie oraz Misyjne Seminarium Duchowne Księży Werbistów w Pieniężnie. Spotkanie z założenia miało charakter dyskusji seminaryjnej zorganizowanej w systemie plenarnym, podzielonej na dwa kolejno po sobie następujące panele. Pierwszy dotyczył przedmiotów wyrwanych ze sfery *sacrum* i umieszczanych w muzeach, drugi – problemu przechowywanych w muzeach i jednostkach badawczych ludzkich szczątków kostnych. Kierownictwo naukowe nad spotkaniem objęli dr hab. Anna Nadolska-Styczyńska (UMK) oraz dr hab. prof. UMW Jacek Jan Pawlik SVD. Sekretarzem seminarium była mgr Renata Lesner Szwarc (UMK).

Do udziału w seminarium zaproszono przedstawicieli etnologii/antropologii kulturowej, archeologii, historii sztuki, antropologii fizycznej i biologii, pracujących w muzeach i jednostkach uniwersyteckich. Ostatecznie w spotkaniu wzięło udział 13 osób, których poproszono o przygoto-

wanie głosu w dyskusji, rozsyłając propozycję tematów, jakie planowano poruszyć podczas spotkania.

Założenia merytoryczne spotkania

Jak wiadomo, muzeum jest miejscem, w którym przechowywane są obiekty ilustrujące tak rozmaite przejawy natury jak działania i sposób życia ludzi. Gromadzone tu przykłady materialnego i niematerialnego aspektu kultury dotyczą zarówno życia codziennego, jak momentów uroczystych oraz świątecznych, tak gospodarki, rzemiosła, rękodzieła, jak światopoglądu, obrzędowości, wyznawanych wartości. Obiekty te tracą swoje pierwotne funkcje i znaczenia, nabierając nowych wartości, i zaczynają pełnić w kulturze nowe role.

W każdym społeczeństwie: czy to tradycyjnym, czy współczesnym, obszary świętości i powszedniości przeplatają się wzajemnie. Tak też dzieje się w muzeum, w którym znajdujemy przedmioty zwykłego użytku i artefakty, które niegdyś były w mniejszym lub większym stopniu związane z *sacrum*. Są wśród nich obiekty bezpośrednio związane z kultem (kielichy mszalne, obrazy, figury świętych, figury przodków, maski itd.), plastyka obrzędowa, a także obiekty „odświętne” (na przykład stroje uroczyste noszone do kościoła). Po przeniesieniu do muzeum tracą one nie tylko swoje pierwotne funkcje. Zatracają wraz z nimi swoje cechy sakralne. W sposób bezpośredni z problemem powyższym wiąże się przechowywanie w muzeach szczątków ludzkich, które spotyka się ostatnio z coraz większym sprzeciwem nie tylko konkretnych grup etnicznych, podejmujących starania o zwrot szczątków swoich przodków i wywiezionych w latach kolonializmu przedmiotów sakralnych, ale także rozmaitych przedstawicieli nauki i widzów muzealnych¹.

---

¹ Oba zagadnienia doczekały się już swojej ciekawej i dającej szerokie pole do przemyśleń literatury. Porównaj m.in. [Price: *Cultures en dialogue: option pour les musées du XXI siècle*, “Les actes de colloques en ligne du musée du quai Branly. Historire de l’art et anthropologie”, <http://actesbranly.revues.org/352>; data odczytu: 15.10.2014]; [Philips: *The Mask Stripped Bare by its Cuurators: TheWork of Hybridity in the Twenty-First Century*, “Les actes de colloques en ligne du musée du quai Branly. Historire de l’art et anthropologie”, <http://actesbranly.revues.org/336>; data odczytu: 15.10.2014]; [Kodeks... http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/poland.pdf; data odczytu: 15.10.2014 (tłumaczenie prof. dr. hab. Stanisława Waltosia)]. [Popczyk 2005; Clifford 1997: 107–146; Fitzhugh 1997: 206–245].

Ta niezwykle interesująca problematyka od kilkunastu lat wzbudza liczne dyskusje i wywołuje kontrowersje. Celem spotkania było zatem podjęcie interdyscyplinarnej dyskusji nad zagadnieniem *sacrum* w muzeum. Dyskusja była skoncentrowana wokół następujących zagadnień:

1. Obiekty powiązane z *sacrum*, a przenoszone do muzeów: ich zakresy tematyczne, przyczyny przenoszenia, utracone i nadane konteksty itd.
2. Obiekty muzealne o konotacjach związanych ze sferą *sacrum* a codzienna praca muzealna: przechowywanie, konserwacja, wykorzystywanie w działalności merytorycznej.
3. Etyczne i prawne problemy związane z pozyskiwaniem, przechowywaniem i udostępnianiem tych obiektów publiczności.

Celem spotkania było podjęcie próby znalezienia odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy mamy prawo wyrywać przedmioty ze sfery *sacrum*, desakralizować je i nadawać im inne znaczenia? Jakie? Dlaczego? W jakich okolicznościach?
2. W jaki sposób przetwarzamy te przedmioty włączając je w sfery *profanum*? Jakie nadajemy im znaczenia i jakie konteksty im odbieramy?
3. Czy mamy prawo w muzeach przechowywać zabytki wyrwane ze sfery *sacrum*? Które? Dlaczego? Na jakich prawach i w jakich warunkach?
4. Czy mamy prawo je udostępniać wszystkim chętnym? Czy wszystkie? Na jakich warunkach?
5. Czy mamy prawo kolekcjonować szczątki ludzi? Przechowywać w magazynach? Wystawiać, „upubliczniać”? (W odniesieniu do kultur pozaeuropejskich i miejscowych). W jakich warunkach? Na jakich warunkach?

Zagadnienia te były omawiane kolejno podczas wspólnej dyskusji. Spotkanie z założenia miało być wymianą myśli osób o rozmaitych poglądach, doświadczeniach zawodowych, przyjmowanych metodologiach itd. Nie zakładaliśmy, że na wszystkie z postawionych pytań uzyskamy wspólne, wypracowane jednolite stanowiska. Pragnęliśmy poznać nawzajem rozmaite poglądy, wymienić myśli i racje, doświadczenia i postawy badawcze. Zależało nam, aby każdy z uczestników przygotował wypowiedzi dotyczące poszczególnych pytań i zaprezentował je podczas toczącej się dyskusji.

Nie da się ukryć, że przyjęta przeze mnie, jako pomysłodawcę i organizatora, dość niekonwencjonalna, bo „bezreferatorowa”, a oparta jedynie na dyskusji forma spotkania spotkała się z pełną sceptycyzmu, a nawet krytyczną oceną moich niezwiązanych z organizacją spotkania kolegów. Sugerowali oni między innymi, że mogą spotkać się brakiem przygotowania uczestników, którzy przyjadą z ciekawości, a nie z chęci dyskusji. Swoje obawy wyrażali w pierwszym momencie także niektórzy z zaproszonych gości. Ci z kolei zgłaszali problem potencjalnej powszechnej jednorodności, która groziła całkowitym sparaliżowaniem dyskusji. Jednak jak się okazało, przyjęta formuła okazała się właściwą. Podejmując się organizacji takiego spotkania, byłam pewna, że jego podstawą musi być zetknięcie rozmaitych, także sprzecznych postaw badawczych oraz dobór zaproszonych gości uwzględniający ich specjalizacje, profesjonalizm i doświadczenie. Poprosiłam ich także o przygotowanie materiału ilustracyjnego uzupełniającego zaprezentowane stanowisko. W efekcie seminarium miało charakter interesującej merytorycznie, ożywionej, opartej na doświadczeniach zawodowych dyskusji. Jej najcenniejszym elementem było powszechne opieranie wypowiedzi na konkretnych przykładach podejmowanych działań. Poznaliśmy niezwykle perturbacje związane z przenoszeniem kościołów i kapliczek do skansenów, pozyskiwaniem dla muzeów obrazów, rzeźb i innych obiektów sakralnych w terenie czy tworzeniem kolekcji z dzieł przejmowanych przez służby celne. Omawialiśmy przykłady konkretnych wystaw prezentujących obiekty kultu, związane tak z kulturą polską jak kulturami obszarów pozaeuropejskich. Poruszyliśmy między innymi problemy kolekcjonerskie, konserwatorskie i ekspozycyjne, casus rozmaitych, czasem niespodziewanych reakcji widzów i ich stosunku do prezentowanych przedmiotów o charakterze sakralnym. Drugi dzień, poświęcony szczątkom kostnym zdominowany został przez dyskusję z archeologiem i antropologiem fizycznym, którzy to z racji wykonywanych zadań ekshumacyjnych i wykopaliskowych mają na co dzień do czynienia ze szczątkami ludzkimi i zjawiskiem ich odzyskiwania przez osoby do tego uprawnione. Ciekawym uzupełnieniem była dyskusja nad historią, przyczynami i sposobami prezentowania naturalnych szczątków ludzkich w instytucjach naukowych i muzealnych oraz nad możliwościami ich zastępowania w edukacji, tak muzealnej jak akademickiej, nowoczesnymi rekonstrukcjami.

Efekty

Jak już pisałam, nie było naszym zamiarem osiągnięcie całkowitego konsensusu. Jednakże wnioskiem końcowym, który można wysnuć z tego spotkania jest przekonanie, że o tym czy coś pozostaje w sferze *sacrum*, czy zostało tych cech pozbawione, jest stosunek jednostki do konkretnego przedmiotu. Fakt desakralizacji obiektu przez muzeum nie musi pozbawiać go cech szczególnych dla widza, a wręcz przeciwnie: czasem działania ochronne czy zachowawcze wywołują nawrót tych przekonań, powodując ponowne umieszczenie przedmiotu kulturowo prawie zdesakralizowanego w sferze obszaru świętości.

Gości seminarium poproszono o krótkie notatki ze spotkania, które wskażą główne tezy ich stanowiska oraz wrażenia z odbytej dyskusji. Niestety, z rozmaitych, często niezależnych przyczyn, nie wszyscy wywiązali się z tego zadania i w efekcie do redakcji nie wpłynął ani jeden tekst z zakresu dyscyplin przyrodniczych. Natomiast z satysfakcją przyjąłam propozycję osoby, która z przyczyn nagłych życiowych zawirowań nie mogła wziąć udziału w naszej dyskusji, ale zdecydowała się swoje postawy i przemyślenia zaprezentować w formie obszernego opracowania. Znajdziecie go Państwo pośród artykułów.

Natomiast wszystkie otrzymane teksty pokonferencyjne przeczytacie Państwo w tej części naszego czasopisma. Mam nadzieję, że pozwolą one przynajmniej częściowo przybliżyć charakter spotkania i odbytej dyskusji, a w każdym razie zaprezentować główne tezy przedstawione przez przedstawicieli nauk humanistycznych.

Kolejnym wnioskiem, zaproponowanym przez uczestników i przyjętym jednogłośnie, było wprowadzenie cykliczności takich spotkań. Zatem planujemy, że kolejne *Wiosenne seminarium muzealne* odbędzie się także w Pieniężnie w roku 2015.

Bibliografia

I. Opracowania drukowane:

- Clifford James
1997: *Four Northwest Coast Museums: Travel Reflections*, [w:] J. Clifford, *Routes, Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Cambridge–Massachusetts–London: Harvard University Press.
- Fitzhugh William W.
1997: *Ambassadors in Sealskins. Exhibiting Eskimos at the Smitsonian*, [w:] A. Handerson and A. L. Kaeppler, *Exhibiting Dilemmas. Issues of the Representation at the Smithsonian*, Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Popczyk Maria (red.)
2005: *Muzeum sztuki. Antologia*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.

II. Strony internetowe:

- Price Sally
Cultures en dialogue: option pour les musées du XXI siècle, "Les actes de colloques en ligne du musée du quai Branly. Historire de l'art et anthropologie", <http://actesbranly.revues.org/352>; data odczytu: 15.10.2014.
- Philips Ruth B.
The Mask Stripped Bare by its Cuurators: The Work of Hybridity in the Twenty-First Century, "Les actes de colloques en ligne du musée du quai Branly. Historire de l'art et anthropologie", <http://actesbranly.revues.org/336>; data odczytu: 15.10.2014.
- *Kodeks etyki dla muzeów ICOM*, http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/poland.pdf; data odczytu: 15.10.2014 (tłumaczenie prof. dr. hab. Stanisława Waltosia).